

ISSN: 2146-1961

Cengiz, Ç. & Kutlu, E. (2021). İrlanda Sorunu'nun Tarihsel Kökleri ve Brexit Sonrası İrlanda Sorunu: Birleşik Bir Krallık Mı, Birleşik Bir İrlanda Mı?, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 12(44), 365-383.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.2888>

Makale Türü (ArticleType): Araştırma Makalesi

İRLANDA SORUNU'NUN TARİHSEL KÖKLERİ VE BREXIT SONRASI İRLANDA SORUNU: BİRLEŞİK BİR KRALLIK MI, BİRLEŞİK BİR İRLANDA MI?

Çağdaş CENGİZ

Dr. Öğretim Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye, cagdas.cengiz@deu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7606-5842

Erdi KUTLU

Dr., Araştırmacı, İzmir, Türkiye, erdikutluuu@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4340-2969

Gönderim tarihi: 12.01.2021

Kabul tarihi: 24.05.2021

Yayın tarihi: 14.06.2021

Öz

İrlanda adasında biri bağımsız, diğeri Birleşik Krallık'a bağlı iki ayrı İrlanda ülkesi bulunur. Bu iki ülke yaklaşık yarım yüzyıldır Avrupa Birliği (AB) üyeliğinin sağladığı entegrasyon olanakları ölçüsünde bütünleşmiştir. Bununla birlikte, Birleşik Krallık'ta Haziran 2016'da gerçekleştirilen Brexit referandumunu sonrası AB'den ayrılma kararı alınmıştır. Brexit referandumunu, Birleşik Krallık'a bağlı Kuzey İrlanda'da ise AB içerisinde kalma, dolayısıyla İrlanda Cumhuriyeti ile Birlik dâhilindeki entegrasyon statüsünü devam ettirme iradesini yansıtan bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu sonuç, uzun zamandır AB çatısı altında bir arada olan Britanya ülkeleri için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Referandum sonucunda, Kuzey İrlanda'ya benzer şekilde İskoç halkının da AB'de kalma yönündeki kararlı iradesi, Birleşik Krallık genelinde az bir farkla ortaya çıkan ayrılık kararı ile çelişen bir eğilim arz etmiştir. Böylelikle bu iki ülkede öteden beridir süregelen bağımsızlık tartışmalarını yeniden gündeme gelmiştir. Brexit referandumunun İngiliz hegemonyasını yansıtan merkezîyetçi bir eğilim ve empoze edici bir propaganda süreci ile gerçekleştirilmiş olması, bu tartışmaları alevlendiren bir unsur olmuştur. Kuzey İrlanda özelinde bu süreç, AB'de kalma yönündeki iradenin itici gücünden de destek alarak, İrlanda adasındaki tarihsel bölünmüşlüğe son verecek olan İrlanda Cumhuriyeti ile birleşme seçeneğini hiç olmadığı kadar olanaklı ve öngörülür bir hale getirmiştir. Bununla birlikte bu seçeneği, Birleşik Krallık'taki müesses yapıdan ve çok katmanlı siyasi dinamiklerden bağımsız ele almak olası değildir. İrlanda sorununun tarihsel arka planı ve Brexit sonrası sürecin doğurduğu yeni koşullar dikkate alınarak bu çalışmada, iki İrlanda'nın birleşme olasılığı; gerek Birleşik Krallık'ın geleceği, gerekse AB düzeyinden bu olasılığa etki eden dinamikler bağlamında tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, Birleşik Krallık, Brexit, İrlanda Sorunu, Hayırlı Cuma Anlaşması

ROOTS OF THE IRISH QUESTION AND THE IRISH QUESTION AFTER BREXIT: A UNITED KINGDOM OR A UNITED IRELAND?

ABSTRACT

There are two Irish countries on the Island of Ireland, one is independent and the other is dependent on the United Kingdom (UK). These two countries have been integrated for half a century to the extent permitted by the integration opportunities provided by the European Union (EU) membership. However, after the Brexit referendum held in June 2016, the UK has finally decided to withdraw from the EU. The Brexit referendum has produced a result that reflects the will to remain within the EU for Northern Ireland, which is affiliated to the United Kingdom, and therefore to maintain the status of integration within the Union with the Republic of Ireland. This result was the beginning of a new era for the British countries, which have been together under the roof of the EU for a long time. As a result of the referendum, as the Scottish people's decisive will to remain in the EU rather like the Northern Ireland, displayed a trend that contradicts the withdrawal decision that emerged with a slight difference across the UK. Thus, the longstanding independence debates in these two countries came to the fore again. The fact that the Brexit referendum was carried out with a centralist tendency and an imposing propaganda process reflecting the British hegemony has been a factor that fueled these discussions. In the case of Northern Ireland, this process is also supported by the driving force of the will to remain in the EU and makes the option of uniting with the Republic of Ireland that would put an end to the historical division in the Island of Ireland, more possible and predictable than ever before. However, it is not possible to consider this option independently of the establishment and multi-layered political dynamics in the UK. Taking the historical background of the Irish Question and the new conditions created by the post-Brexit process into account, the possibility for the unification of the two Ireland is discussed in this study, within the context of both the future of the UK and the dynamics affecting this possibility through the EU level.

Keywords: European Union, United Kingdom, Brexit, Irish Question, Good Friday Agreement

GİRİŞ

“Sefalet içinde yoğun bir nüfus, sizi temsil etmeyen resmi bir Kilise ve en zenginleri uzak başkentlerde yaşayan bölgesel bir aristokrasi ile aynı adada yaşarsınız. Böylelikle açlıktan kırılan bir nüfusunuz, kiracısı olduğunuz bir aristokrasinin ve size ait olmayan bir Kiliseniz var ise; üstelik yeryüzündeki en aciz yönetici sınıfa da sahipseniz, işte buna ‘İrlanda Sorunu’ denir”.

Benjamin Disraeli

(Hansard, 16 Şubat 1844)

1919-1921 yılları arasında gerçekleşen ve Anglo-İrlanda Savaşı olarak da bilinen İrlanda Bağımsızlık Savaşı (*Cogadh na Saoirse*) sonrasında İrlanda Cumhuriyeti'nin o zamanki adıyla 'Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı'ndan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi, İrlanda ulusal sorunu açısından tarihsel bir kırılmaya neden olmuştur. Geçen bir asırlık süre, İrlanda Adası'nda yaşayan İrlanda ulusunun, adanın kuzey hattında çizilen yaklaşık 500 kilometrelik bir sınırla mezhep eksenli bölünmüşlüğü ve böylelikle modern anlamdaki İrlanda ulusal sorununu günümüze taşımıştır. Bağımsız bir İrlanda'nın varlığını destekleyen Katolik İrlandalılar (*Republican/Nationalists*) ile Krallık nüfusuyla çoğunluk itibarıyla aynı mezhebe (Protestan) tabi olan birlik yanlısı (*Unionists*) Kuzey İrlandalılar arasındaki bu bölünmüşlük¹, bir nevi inanç temelli bir kimlik ayrışmasında sembolize olan, bununla birlikte tarihsel kökleri derinde yatan kronikleşmiş bir siyasi tıkanıklığı temsil etmiştir. Mezhep temelli ayrışmanın yarattığı bu tarihsel kördüğüm, İrlanda ulusu içerisindeki siyasi ve teolojik bölünmüşlüğü, sıcak çatışmaların ve askeri müdahalelerin şekillendirdiği gerek bölgesel gerekse küresel yansımaları olan kronik bir ihtilaf konusuna dönüştürmüştür. Çatışma, gerginlikler ve diyaloglarla geçen bu asırlık ihtilaf, Brexit sürecinin kapı araladığı yeni bir eşige ulaşmıştır.

Brexit, genel olarak sanıldığı aksine yeni bir kavram olmayıp, Birleşik Krallık'ın 1973 yılında Avrupa Birliği'ne (AB), o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu'na katılımından itibaren bazı politik aktörler, çıkar grupları ve siyasi partilerce yürütülen ve Britanya adalarını Kıta Avrupası'nda genişletmekte ve derinleşmekte olan entegrasyonun dışında tutmayı hedefleyen AB şüpheci politik akımı temsil eder. Öyle ki henüz 1975 yılında, yani Birleşik Krallık'ın AB'ye katılımının henüz ikinci yılında ilk Brexit referandumu gerçekleştirilmiş fakat Britanya halklarının % 67'si Kıta Avrupası ile entegrasyonun devamından yana oy kullanmıştır. Haziran 2016'da gerçekleştirilen Brexit referandumu ise, bir bütün olarak Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma sürecini başlatmıştır. Ayrılık yönündeki nihai karara rağmen Birleşik Krallık'ı oluşturan bölgesel yönetimler nezdinde farklı tepkiler ve dolayısıyla farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Referandum, İskoçya'da olduğu gibi Kuzey İrlanda'da da AB'den ayrılma fikrinin karşısında ve kıta Avrupası ile siyasi/ekonomik entegrasyonun (dolayısıyla İrlanda Cumhuriyeti ile de) devamı yönünde bir karar ile sonuçlanmıştır.² Resmi ayrılık kararına rağmen oluşan bu fiili durum,

¹ İrlanda Cumhuriyeti'nde 4.9 milyonluk nüfusun yaklaşık % 78'i Katolik'tir. 1.9 milyonluk Kuzey İrlanda'da ise nüfusun yaklaşık % 40'ı Katolik iken, buna karşın yaklaşık % 40'lık bir kesim de çeşitli Protestan kiliselerine ve mezhebine bağlıdır (Britannica, 2020)

² 23 Haziran 2016'da yapılan Brexit referandumunda Kuzey İrlandalı seçmenlerin % 55,8'i; İskoçyalı seçmenlerin ise % 62'si AB'de kalma doğrultusunda oy kullanmıştı. Brexit sürecinden önce İskoçya'da Eylül 2014'te düzenlenen bağımsızlık referandumunda ise seçmenin yaklaşık % 44.7'si Birleşik Krallık'tan ayrılma yönünde 'evet' oyu kullanırken; % 55.3'ü ise 'hayır' oyu kullanmış ve İskoçya'nın Birleşik Krallık'taki, dolayısıyla AB içerisindeki varlığını sürdürme kararı alınmıştı (McHarg & Mitchell, 2017: 513). Bununla birlikte İskoçya'da, iki referandumun farklı nesnel koşullara göre şekillendiğinden ve

Birleşik Krallık'ta ayrılık sonrası yeni ve sürdürülebilir bir düzen kurması gereken -bir yanda merkezi otorite diğer yanda ise bölgesel iradeyi temsil eden- taraflar açısından temkinli politikalar izlenmesini kaçınılmaz kılan bir bağlam açmıştır.

Brexit sonrası Birleşik Krallık'ta, 1999 Hayırlı Cuma/Belfast Anlaşması'ndan (*Good Friday/Belfast Agreement*) bu yana uygulanan yetki devri sistemine (*Devolution*) rağmen egemenliğin ve kontrolün hala ve büyük ölçüde merkezi hükümette olduğu üniter yapının mevcut haliyle sürdürülmesi güç bir aşamaya geçmiştir. Üstelik Brexit ile birlikte yeniden gündeme gelen Krallık sathında bir sınır kontrolü olasılığı ister istemez geçmişte İrlanda Cumhuriyet Ordusu (*Irish Republican Army-IRA*) liderliğindeki ve iki İrlanda'nın birleşmesini nihai hedef alan bağımsızlıkçı şiddet eylemlerini akla getirmiştir. İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda arasında kişilerin ve malların serbest dolaşımına engel koyan bir sınırın yeniden çizilme olasılığı, Hayırlı Cuma Anlaşması'nın sürdürülebilirliğine dair endişeleri tetiklerken, Birleşik Krallık'ta istikrarın ve bölgesel barışın korunması için yeni politik yaklaşım ve mekanizmaların geliştirilmesini kaçınılmaz kılmıştır. Nitekim bu çalışmada, Brexit sonrası yakın dönemde yeni boyutlar kazanan İrlanda sorununa dair gelişmeler ve politikalar tartışılmaktadır. Ayrılık kararı sonrası yeni süreçte, Birleşik Krallık'ta hâkim olan ve merkezîyetçi nitelikler barındıran mevcut statükonun devamı halinde artık "birleşik bir Krallık" yerine "birleşik bir İrlanda"nın gündeme gelişinin siyaseten uzak bir olasılık olmadığına dikkat çekilmektedir.

Bu bağlamlar dikkate alınarak çalışmada, İrlanda ulusal sorununun tarihsel arka planını, siyasi, sosyal ve ekonomik gerekçelerini, sorunun kökleşmesine yol açan toplumsal mülkiyet ilişkilerini aktarabilmek amacıyla öncelikle İrlanda sorununun sosyal, ekonomik ve sınıfsal boyutlarını bir arada inceleyen literatür üzerinde yoğunlaşmış, bu yolla sorunu belirginleştiren nesnel koşullar tespit edilmeye çalışılmıştır. Tarihsel bölünmeye ve çatışmaya yol açan dinamiklerin gelişimi, bölgesel/kıtasal ve hatta küresel düzeydeki yansımaları, konuya ilişkin dönüm noktası niteliğindeki olgu ve olaylar ile Brexit sonrası siyasi gelişmeleri etraflıca açıklayıp yorumlayabilmek adına tarihsel alt dönemlere ayrılan süreç, gerektiğinde örnek durum, resmi söylem ve içerikten yararlanılmak suretiyle tartışılmıştır.

İRLANDA SORUNUNUN KÖKENLERİ: PROTESTAN TAHAKKÜMÜ VE İRLANDA PLANTASYONLARI

İrlandalıların kökeni Kelt kavmine dayanmaktadır. Britanya adalarının ilk yerli halkı olan Keltler³, M.S. I. yüzyılda Roma, V. yüzyılda ise Anglosakson akınlarına maruz kalarak, kuzeydeki İskoçya ve batıdaki Gal topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardır. IX. yüzyılın başından XII. yüzyıla uzanan tarihsel süreçte ise başta İrlanda yurdu olmak üzere Britanya coğrafyasında, Viking kavminin baskın ve istilaları başlamıştır. İrlanda Kelt toplumunun bağımsızlığını yitirmesinde, XII. yüzyıl Norman akınlarının önemli rolü olmuştur. Britanya adaları Hristiyanlık

bağımsızlık referandumunun Brexit'le ortaya çıkan yeni koşulları içermediğinden hareketle, yeni bir bağımsızlık referandumu doğrultusunda giderek artan güçlü bir eğilim ortaya çıkmıştır (Scottish Government, 2020).

³ İrlandalıların kökeni hakkında daha detaylı bilimsel ve yazınsal çalışmalar için bkz: (McCaffrey & Eaton, 2002); yanı sıra içinde şiir ve nesir anlatılarının derlendiği, mitsel/kurgusal bir tarihi eser değeri taşıyan ve İrlanda dilinde yazılmış *Lebor Gabála Érenn* (İngilizcesi: *The Book of Invasions*), İrlandalıların İrlanda Adası'na yerleşme sürecine dair, ilk olarak XI. yüzyılda derlenmiş ve XIX. yüzyıla kadar bilimsel nitelikte kabul görmüş bir kaynaktır. Kimi araştırmacılar *Lebor Gabála Érenn*'i, İrlandalıların tarih öncesi ile Hristiyanlık sonrası dönemleri arasındaki inanç ve kimlik temelli uçurumu kapatmak için derlenmiş epik bir kurgu olarak ele alırlar. Bkz: (Alexander & Macalister, 2010)

inancı ile V. yüzyılın başında tanışmış, XVI. yüzyılda ise İngiliz, Gal ve İskoç halklarının yoğunlukla Protestan mezhebine geçişine rağmen İrlandalıların Katolik kilisesine bağlılıkta ısrar etmesi sonucu asırlar boyunca sürecek ve İrlanda ulusuna da sirayet edecek olan mezhep çatışmalarının temeli atılmıştır.

Mezhepsel görünümlü bu ayrışmanın kökeninde ise İrlanda Adası'nı kolonileştiren ve bunu bir tarım ülkesi olan İrlanda'nın topraklarını (kendine özgü kolektif üretim ilişkilerini bozmak suretiyle) işgalci Protestan unsurlara, çoğunluğu Krallık'tan ithal bir toprak aristokrasisine ve ruhban sınıfına aktarmak yoluyla gerçekleştiren İngiliz kraliyetinin sömürgeci politikaları yatmaktadır. Nitekim Protestan Tahakkümü⁴ (*Protestant Ascendancy*) olarak tanımlanan ve İrlanda topraklarında XVII. yüzyılın erken döneminde başlatılan bu mülkiyet aktarım sürecinden geriye, kolonileştirilmiş, ulusal bütünlüğü zedelenmiş ve inanç yordamıyla ayrıştırılmış bir İrlanda ulusu kalmaktaydı (Ford & McCafferty, 2005: 95-100). Bu çalışmanın kapsamını aşan bu tarihsel süreç, XXI. yüzyıla kadar süregelen İrlanda ulusal sorununun ilk nüvelerini teşkil etmekte ve İrlanda ulusunun bağımsızlıkçı karakterinin kalıtsal niteliğini ortaya koymaktadır. Zira söz konusu tahakküm döneminde İrlanda'da oluşturulan plantasyonlar, Britanyalı/Protestan kimlikli yabancı bir topluluk yaratmak suretiyle İrlanda'nın demografik yapısını bozmuştur.

Bu etkiyle, bölgede yerleşik hale getirilen yabancı bir yönetici sınıfın tahakkümü sağlanarak, kraliyetin İrlanda üzerindeki hegemonyası da garanti altına alınmıştır. İrlanda Adası'nın günümüzdeki bölünmüş yapısı da büyük ölçüde bu plantasyon döneminin bir sonucudur. Nitekim günümüzde İngiliz ve İskoç Protestan yerleşimcilerin mirasçısı unsurlar Birleşik Krallık ile birliğin devamından yanayken (*unionists*), İrlandalı Katoliklerin mirasçıları ise bağımsızlık yanlısıdır (*republican/nationalist*). 1921 yılındaki İngiliz-İrlanda Antlaşması'nın ardından *Ulster* bölgesinde yoğunlaşan birlik yanlıları, Birleşik Krallık'a bağlı bir Kuzey İrlanda devleti olarak kalmayı tercih etmiştir. Böylelikle İrlanda ulusundaki mezhepsel ayrışmanın kökeninde, esasen işbirlikçi/bağımsızlıkçı toplumsal kamplaşmanın nüvelerinin bulunduğu anlaşılmaktadır (Chandra, 1977: 637-650).

XVII. yüzyılın ortasında Cromwell tarafından şiddetli bir şekilde bastırılan bağımsızlıkçı Katolik isyanları da İrlanda'nın bir İngiliz kolonisi haline gelmesine ve uzun yıllar İngiliz aristokrasisinin tahakkümünde kıtlık ve açlığın esir aldığı sömürge bir tarım ülkesi olarak kalmasına engel olamamıştır (Schama, 2009: 161-166). Öyle ki İrlanda'da 1845'te başlayıp 1852'ye kadar süren ve Büyük Kıtlık (*Great Famine*) olarak adlandırılan dönemde yaklaşık bir milyon insan yaşamını yitirmiş, bir o kadar insan göç etmiş, İrlanda nüfusu yedi senenin sonunda % 25'e yakın bir oranda azalmıştır (Mokyr, 1983: 263-264). Bu kitlesel açlık ve hastalık döneminin nedenleri arasında, patates üretimini bitiren zirai bir hastalık kadar, İngilizlerin İrlanda Adası'ndaki tarım pazarını tasfiyesi ve uyguladığı ekonomik ablukanın da önemli etkisi olmuştur (Marx, 1855: 80). Büyük Kıtlık başta olmak üzere

⁴ Türkçe karşılığı literatürde henüz tam olarak yerleşmediği anlaşılan *Protestans Ascendancy* kavramı, bu makalenin yazarlarınca, temsil ettiği dönemin koşulları da dikkate alınarak anlam kaybına yol açmadan çeviriyi karşıladığı düşünülen "tahakküm" terimi ile ifade edilmiştir. Protestan Tahakkümü'nün başladığı dönemin sosyal, hukuksal ve politik yapısını derinlemesine inceleyen kayda değer bir çalışma için bkz: (Connolly, 2002). Bu dönemde oluşturulan hukuki rejim ile Katolik İrlandalıların toprak sahibi olması yasaklanırken, adadaki mülkiyet ve üretim ilişkileri Anglofon bir seçkin sınıfın politik, ekonomik ve sosyal tahakkümü üzerinden dönüştürülmüştür.

daha sonraki dönemlerde de tekerrür eden benzeri gıda krizleri ve felaketler, adeta tarihsel bir kırılmaya yol açarak, İrlanda ulusunun geleceğine derinden etki etmiştir.

XIX. yüzyıldan itibaren, başta Amerika olmak üzere milyonlarca İrlandalının uzak kıtalara ve yabancı ülkelere göç ettiği, İrlanda halkının anadilini ve milli kültürünü yaşatmakta zorlandığı yeni bir asimilasyon dönemi başlamıştır. Bu dönem, İrlanda ulusunun, Britanya hegemonyasını kabul eden birlikçi kesimi ile bağımsızlık yanlısı ulusalcı güçleri arasındaki tarihsel kutuplaşmanın daha da keskinleştiği bir geçiş dönemi olmuştur. Nihayetinde 1916 Paskalya Ayaklanması ile Dublin’de başlayan isyan sonrası bağımsızlıkçı İrlanda halkı üzerinde artan baskı ve çatışma iklimi, IRA’nın tarih sahnesine çıkmasıyla daha da tırmanmış, 1921 yılında İrlanda Adası’nın bölünmesi ile sonuçlanmıştır. Bununla birlikte İrlandalı cumhuriyetçiler ile Krallık arasındaki kanlı çatışmalar 2000’li yılların başına kadar devam etmiştir. Bütün bu boyutlarıyla birlikte İrlanda sorunu, yalnızca Britanya adalarına özgü bölgesel bir mesele olmanın oldukça ötesine geçmiş, yaşanan kitlesel göç ve kıtalar arası toplumsal hareketliliğin bu çalışmanın konusunu aşan küresel düzeydeki sosyolojik ve politik gelişmelere etki eden uluslararası yansımaları olmuştur.

YAKIN TARİH: AYRIŞMA, ÇATIŞMA VE ENTEGRASYON

İrlanda sorunu, Marx’ın deyimiyle kapitalizmin metropolü olan Sanayi Devrimi sonrası İngiltere’inde egemen sınıfların, İrlanda ulusunu siyasi/ekonomik yönden baskı ve boyunduruk altına almasından kaynaklanan bir ulusal bağımsızlık sorunu olarak belirginleşir. Öyle ki bu görüş, İngiliz gericiliğinin köklerini, İrlanda halkı üzerinde kurduğu hegemonya ile tanımlamaktadır (Van Duin, 1994: 86). İngiliz işçi sınıfının, İrlanda bağımsızlığına kavuşmadıkça toplumsal devrim yönünde tarihsel bir ilerleme kaydedemeyeceğini, bu yönüyle İrlanda sorununun esasen İngiltere’nin yumuşak karnını temsil ettiği (Rodden, 2008: 609), dolayısıyla İrlanda’nın yalnızca Birleşik Krallık için değil, Avrupa çapındaki toplumsal mücadeleler için de bir kaldıraç vazifesi gördüğünü ve hatta bir odak noktası teşkil ettiğini ifade eder (Marx & Engels, 1975: 211-217). Böylece İrlanda’da ulusal sorunun kökenleri, yarattığı çatışma iklimi ve sonucunda ortaya çıkan yıkım ve bölünme, Büyük Britanya’daki demografi ve siyaset açısından baskın İngiliz kimliğinden ve Londra merkezli parlamenter hegemonyanın İrlanda Adası’nda da devamını amaçlayan siyaset zemininden beslenmiştir. Bu itibarla mezhepsel bağa sırtını dayayan İngiliz hegemonyasının İrlanda Adası’ndaki iki devletli yapıyı koruması, Birleşik Krallık’ın yaşamsal önem atfettiği bir statükoyu temsil etmektedir. Nitekim İrlanda sorununun nihai bir çözüme kavuşmamasının altında yatan önemli faktörlerden biri olarak, Birleşik Krallık’ın AB’den ayrılma niyetinin de derininde yatan ve kendi hegemonyasını yeniden tesis etme tutkusuyla benzeşen emperyal/statükocu yaklaşımı ön plana çıkmaktadır.

AB bütünleşmesinin ve genişleme tarihinin en dikkat çekici yılı olan 1973’te İrlanda ve Birleşik Krallık’ın AB’ye (o dönemde Avrupa Ekonomik Topluluğu/AET) eş zamanlı katılımları ile birlikte taraflar arası ilişkinin belli ölçüde normalleşmesi ve Kuzey İrlanda meselesinin çatışmacı bir politika düzleminden uzaklaşması fırsatı doğmuştur. Böylelikle Birliğin ilk genişlemesi, İrlanda Adası’nda sınır ötesi işbirliğinin gelişmesine de ön ayak olurken, taraflar arası fiziki sınırların kaldırılması ile gümrük birliği ve tek pazarın oluşturduğu ortak çatı, barış sürecinin

istikrarlı bir niteliğe kavuşmasında büyük önem arz etmiştir. Gümrük ve pazar bütünleşmesi ile malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin İrlanda Adası'nda serbest dolaşımının sağlanmasının yanı sıra, ada ülkelerini -klasik anlamda birleşik bir İrlanda devleti olmaksızın- bölgesel bir entegrasyonun paydaşları olarak fiilen birleştiren AB'nin varlığı, Kuzey-Güney arasındaki ticari ve kültürel bağların gelişimini sağlamakla kalmamış, Birleşik Krallık içerisinde İngiltere'ye kıyasla daha az gelişmişlik düzeyine sahip Kuzey İrlanda'da ekonomik ve sosyal boyutlu kalkınma için daha uygun bir zemin oluşturmuştur (European Parliament, 2017). Bu yönüyle değerlendirildiğinde Brexit ile Birleşik Krallık'ın gümrük birliği/tek pazardan ayrılması ve AB'nin adadaki bütünleştirici misyonunun sona ermesi, İrlanda Adası'nda ekonomik refah⁵ ve hatta barış sürecine yönelik tehdit oluşturabilme potansiyeli barındıran yeni dinamikleri açığa çıkarmıştır. Olası sosyal ve ekonomik huzursuzlukların barış sürecini sekteye uğratabilecek nitelikte bir bilinmezlik/öngörülmezlik sürecine de kapı aralanmıştır.

Çatışmanın Kısa Tarihi: 'Troubles'

Bölgede yaşanan tarihsel ayrışma ve çatışma süreci, nihayetinde sağlanan entegrasyon ile farklı bir noktaya ulaşmışken, yeniden açığa çıkan ve geriye dönüş potansiyeli barındıran olası tehdit ve süreçleri öngörebilmek adına İrlanda sorununun yakın tarihinde kısa bir gezinti yapmak yeterlidir. Kuzey İrlanda'nın kısa tarihi, bu noktada bir turnusol işlevi görmektedir. Kuzey İrlanda içerisinde azınlık olarak kalan cumhuriyet yanlısı Katolik İrlandalılar, Birleşik Krallık'a bağlı Kuzey İrlanda içerisinde İrlanda'ya bağlanabilmek için girişimlerde bulunmuş ve 1960'lı yıllarla birlikte Kuzey İrlanda'da çatışma ve terör süreci tırmanmıştır. Kuzey İrlanda'da milliyetçi/cumhuriyetçiler ile birlikçiler arasında yaşanan çatışmalar 2000'li yılların başlarına kadar sürmüştü. Kuzey İrlanda'da azınlıkta olan cumhuriyet yanlıları iş ve barınma konusunda zorluk ve ayrımcılıklarla karşılaştıklarını ifade ederek kitlesel barışçıl eylemlere katılmışlardı. Ayrıca hem birlikçilerden hem de milliyetçilerden oluşan birçok yasadışı örgüt ve çete, sokak eylemleri gerçekleştirmişti. 1960'lar boyunca sıcak çatışmaların belirleyici olduğu bu dönem; Sorunlar (*Troubles*) dönemi olarak adlandırılmıştır (McKittrick & McVea, 2002: ix-xi). Krallığın ordu güçleri ve çeşitli paramiliter unsurlar, Kuzey İrlanda'ya konuşlanmış ve olaylara müdahil olmuştur. Cumhuriyetçi silahlı gruplar içerisinde en köklü ve güçlü örgüt olan IRA, gerek halktan ve İrlanda hükümetinden, gerekse diğer uluslardan destek almıştır. IRA, İngiltere ve Kuzey İrlanda'da sansasyonel eylemler gerçekleştirmiş, barışçıl eylemler ise 1972 Londonderry Kanlı Pazar'ında olduğu gibi

⁵ Strathclyde Üniversitesi'nin ticaret, göç ve diğer etkileri -AB finansmanındaki potansiyel değişiklikler hariç olmak üzere- bir araya getiren Ağustos 2019 tarihli raporunda, Brexit'in Kuzey İrlanda'ya toplam ekonomik maliyeti tahmini olarak hesaplanmaya çalışılmıştır. Rapora göre, tarım ve gıda bu süreçten en kötü etkilenecek sektörlerin başında sıralanmış olmakla birlikte, Kuzey İrlanda'nın AB tek pazarında kalmaya devam ettiği, Birleşik Krallık'ın geri kalanının ise serbest ticaret anlaşması çerçevesinde bir rejim uyguladığı senaryo dâhilinde toplam ekonomik maliyetin nispeten daha sınırlı olacağı öngörülmüştür. Buna göre Brexit sonrası Kuzey İrlanda Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'sının (GSYİH), 15 yıl boyunca AB üyeliğinin devam ettiği varsayımına kıyasla, % 2,7 oranında daha düşük olacağı (yıllık büyümenin % 0,2'sini kaybetmeye eşdeğer) hesaplanmıştır. Öyle ki katı Brexit çerçevesinde tek pazar ve gümrük birliğinden ayrılma durumunda bu oranın GSYİH'nın % 3,3'ü seviyesine yükseleceği tahmin edilmiştir (Fraser of Allander Institute, 2019: 16-17). Kasım 2018 tarihinde Birleşik Krallık hükümeti tarafından yapılan benzer bir etki analizi çalışmasında, katı Brexit'in ekonomik etkisi konusunda çok daha kötümser bir tablo ortaya konulmuş, öyle ki Kuzey İrlanda ekonomisinin tek pazarın dışında kaldığı bir çıkış senaryosunun % 9'luk bir ekonomik küçülmeye yol açabileceği ifade edilmişti (HM Government, 2018: 82).

Birleşik Krallık ordusu tarafından sivil eylemcilerin öldürülmesi ve çatışma ve huzursuzluğun en üst raddeye tırmanması ile sonuçlanmıştır (BBC News, 2019).

Yatışma Dönemi ve 'Devolution'

1990'lı yıllara kadar eylemlerini sürdüren IRA'nın, 90'lar ile birlikte şiddete son verme yönündeki yeni eğilimi ve barışçıl yöntemlere başvuracağını ilan etmesi ile İrlanda Adası'nda sosyal, askeri ve siyasi ortam yumuşamış, Birleşik Krallık İşçi Partisi lideri Tony Blair tek başına iktidara geldikten sonra ise İrlanda hükümeti ile İngilizler arasındaki temaslar yoğunlaşmıştır. Böylece 30 yıl süren tırmanma sürecinden sonra dönemin başbakanı Tony Blair ve dönemin İrlanda başbakanı Bertie Ahern arasında imzalanan "Belfast Anlaşması" veya Cuma günü imzalandığı için "Hayırlı Cuma Anlaşması" olarak adlandırılan anlaşma, Kuzey İrlanda parlamentosunun kurulmasını ve Birleşik Krallık'ın Kuzey İrlanda parlamentosuna yetki devrini de içeren güç paylaşımı ilkesini ortaya çıkarmıştı. Nisan 1998'de başlatılan bu yetki devri mekanizması sayesinde birlikçiler ile cumhuriyetçilerin yetki temsili sağlanmıştı. Böylece Tony Blair'in iktidarda bulunduğu ilk dönemde -üniter yapıyı bozmaksızın merkezden (*Westminster*) yerele (bölgesele) doğru yasal yetki aktarım sürecini ifade eden (O'Neill, 2004: 231-232) *devolution* mekanizması- İskoçya ve Galler'in yanı sıra Kuzey İrlanda örneğinde de uygulamaya konulmuştu (UK Government, 2013). Bu sistem, Kuzey İrlanda'da gerçekleştirilen bir referandum sonrası onaylanmış ve uygulanmaya başlamıştır. Böylelikle Hayırlı Cuma Anlaşması, Kuzey İrlanda sorununa nihai bir çözüm getirmese de sıcak çatışmaların sona ermesinde kayda değer bir uzlaşma zemini oluşturmuştur. Bununla birlikte taraflar arası anlaşmazlığın devam etmesi sonucunda, henüz yakın zamanda kurulmuş olan Kuzey İrlanda Parlamentosu, 2002 yılında kurumsal yapısını ve işlevselliğini geçici olarak durdurduğunu açıklamış, tüm karar alma süreç ve yetkilerini Birleşik Krallık hükümetine devrettiğini ilan etmiştir (Left, 2002). 2007 yılında varılan anlaşma ile IRA'nın tüm operasyonel ve kurumsal yapısını lağvettiğini açıklamasından sonra Birleşik Krallık parlamentosundan Kuzey İrlanda parlamentosuna yetki aktarımı yeniden sağlanmış ve Krallık askeri güçleri, Kuzey İrlanda'daki operasyonlarını sonlandırmıştır. Kuzey İrlanda'da birlikçi ve cumhuriyetçi partiler arasında sağlanan mutabakat sonrası parlamento yeniden işlevsel hale getirilmiş olsa da 2017 yılının başında Kuzey İrlanda'nın karşıt görüşlü partileri DUP (*Democratic Unionist Party*-Kuzey İrlanda Demokratik Birlik Partisi) ve IRA'nın siyasi mirasçısı *Sinn Féin* arasındaki yetki devri mekanizmasına dair uzlaşının ve dolayısıyla anlaşmanın bir kez daha son bulmasından ötürü siyasi diyalog kanalları tekrar tıkanmıştı (BBC News, 2018a). Mayıs 2019'daki Kuzey İrlanda bölgesel parlamento seçimlerinin sonrasında ise Brexit'in ardından görev yapacak olan meclis yeniden oluşturulmuştur.

Kuzey İrlanda, çoğunluk itibarıyla AB üyeliğinde kalmayı desteklemiş olsa da ayrılığı destekleyen bölgenin en büyük partisi DUP, gerek Kuzey İrlanda gerekse Birleşik Krallık parlamentosunda oldukça etkin konumdadır. Nitekim referandumun hemen ertesinde, "ülke yepyeni bir rotaya girerken dümende olmayı doğru bulmadığını" (Wright, 2016) ifade eden David Cameron'un istifası ile başbakanlığı devralan ve akabinde yenilenen seçimle tek başına iktidarı az bir oy farkıyla kaybeden Theresa May'in liderliğindeki Muhafazakâr Parti'nin azınlık iktidarı da DUP'un desteği ile kurulmuştur.

BREXIT SONRASI DENKLEM: İKİ İRLANDA, SINIRLAR VE ÖTESİ

İrlanda ve Birleşik Krallık'ın 1973 yılındaki eşzamanlı AET üyeliği, iki ülke arasındaki yakınsama ve bütünleşme düzeyini artırmakla kalmamış, sınır ihtilaflarına yönelik politikaları da dönüştürmüştür. Bu eşzamanlı katılım, Kuzey İrlanda sorununun derinleştiği ve şiddetin tırmandığı bir dönemde gerçekleşmiştir. İrlanda Adası'nda kuzey ve güneyde iki ayrı parlamento kurulmasını içeren 1920 İrlanda Hükümet Kanunu gereğince seçimler sonrasında 1921'de oluşturulan ve o tarihe kadar varlığı devam eden bölgesel Kuzey İrlanda Parlamentosu, şiddetli çatışmalar nedeniyle 1972 yılında askıya alınmıştır. 1973'te Kuzey İrlanda'da milliyetçilerin boykot ettiği bir birleşme referandumu gerçekleştirilmiş ve yalnızca birlikçilerin katıldığı referandumda % 99 oy oranıyla Krallık'ta kalma kararı çıkmıştır. Referandumla birlikte 1973 yılı Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık'taki hukuki statüsünün yeniden belirlendiği ve bölgesel parlamentonun da faaliyetlerinin yeniden başlatıldığı yıl olmuştur. Bununla birlikte 1973 Kuzey İrlanda Kurucu Statüsü gereği Kuzey İrlanda'nın İrlanda Cumhuriyeti ile birleşme hakkı referandum düzenlenmesi ve halkın çoğunluğunun kabulü koşulları ile saklı tutulmuştur. 1973 yılında adada kaydedilen olumlu gelişmeler, AET üyeliği ile birlikte değerlendirildiğinde, iki ülkenin ortak bir çatı altında ulusüstü bir bütünleşmeye dâhil oluşunun, uzun süren bir yumuşama dönemine ve ardından Hayırlı Cuma Anlaşması'na ve bu anlaşmanın uygulanabilirliğine zemin hazırladığı söylenebilir (Gormley-Heenan & Aughey, 2017: 499-500).

İrlanda Adası'nda ve Büyük Britanya'da barışın sağlanması adına serbest dolaşımı engelleyen sınırların olmadığı bir statünün korunması asli bir önem taşımaktadır. Brexit öncesi dönemde, İrlanda ve Birleşik Krallık'ın Ortak Seyahat Alanı (*CTA-Common Travel Area*) kapsamında oluşturulan açık sınır bölgesi ve iki İrlanda arasındaki sınırın askerden arındırılması sayesinde farklı ülkelerde yaşayan İrlanda halkları arasındaki fiziki engeller ortadan kaldırılmış (Heenan & Aughey, 499), diğer bir ifade ile asgari düzeye indirilmiştir. CTA, Avrupa kıtası nezdinde Schengen Anlaşması'na eşzamanlı tanınmış olsa da temelleri İrlanda'nın Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazandığı dönemde atılmıştır. Nitekim 1923 yılında yapılan anlaşma uyarınca günümüzde de geçerli olan koşullar belirlenmiş, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle anlaşmanın yürürlüğü durdurulmuş, sınır ve göç konusunda kontroller sıkılaştırılmıştır. 1952 yılında ise taraflar yeniden bir araya gelerek anlaşmanın devamı yönünde uzlaşmaya varmıştır. Birleşik Krallık ve İrlanda'nın 1973 yılında AB'ye üye olmasının bir sonucu olarak açık sınır statüsünün bağlamı ve niteliği değişmiştir. Ortak Pazar aşamasının tamamlanması ile birlikte iki taraf vatandaşları AB anlaşmaları uyarınca serbest dolaşım hakkına sahip olmuşlardır (European Movement Ireland, 2020).

Yıllardır süregelen bu açık sınır sistemi göz önünde bulundurulduğunda, Brexit sonrası İrlanda Adası'nda serbest dolaşım, turistik seyahat ve çalışma özgürlüğü gibi konuların önemi ve Birleşik Krallık ile AB arasında imzalanan ayrılık anlaşmasının (dolayısıyla Anlaşma'nın bir parçası olan İrlanda Protokolü'nün) ve ek tedbir mekanizmalarının (*Irish Backstop vb.*) ne derece önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Zira asgari düzeyde kontrolü öngören açık sınır statüsü sayesinde, İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda'da karşılıklı güneybirlik turistik seyahatler ve işgücü hareketliliği gerçekleşebilmektedir. Evi ve işi iki farklı İrlanda'da bulunan çok sayıda insan

bulunmaktadır. Bu yönüyle CTA, Birleşik Krallık ve İrlanda arasında sınır kontrollerinin kaldırılmasını ve iki ülke vatandaşlarına ayrıcalıklı bir statü tanınmasını sağlamaktadır. Buna göre İrlanda'da yaşayan Birleşik Krallık vatandaşları ve Birleşik Krallık'ta yaşayan İrlanda Cumhuriyeti vatandaşları, vatandaşı olmadıkları diğer ülkede çalışma ve ikamet özgürlüğüne sahip olabilmektedirler. Bunun yanı sıra Birleşik Krallık'ta ikamet eden İrlanda vatandaşları, Birleşik Krallık'ta yapılan seçimlerde de oy kullanabilmektedirler. Aynı durum İrlanda'da yaşayan Birleşik Krallık vatandaşları için de geçerlidir. Bu mütekabiliyet durumunun sağladığı haklar kapsamında Birleşik Krallık'ta ikameti bulunan İrlanda vatandaşları da Brexit referandumunda oy kullanabilmişlerdir. CTA uyarınca Birleşik Krallık'a giriş yapan İrlanda vatandaşları yalnızca vizesiz seyahat özgürlüğüne sahip olmayıp, aynı zamanda kalıcı ikamet hakkına da sahiptirler. Tüm bu haklar mütekabiliyet esası uyarınca her iki taraf açısından da geçerlidir. Bu noktada, ekonomik ve sosyal hareketliliğin sürdürülmesi siyasal uzlaşmayı gerekli kılmakta ve CTA'nın devamını zorunlu hale getirmektedir.

Brexit referandumundan ayrılık kararı çıkması sonrası bir yanda katı Brexit (*hard Brexit*) çizgisinde sınır kontrollerinin gündeme gelmesi, öte yanda ise CTA'nın sürdürülmesi konusunda yoğunlaşan tartışmalar uzun süre devam etmiştir. AB'de gümrük birliği ve tek pazarın işleyişi, dolayısıyla Birliğin iç dinamikleri açısından da önemli olan bu konu, Brexit sonrası AB-Birleşik Krallık ilişkileri açısından gündemde en çok yer işgal eden ve aşılması gereken en büyük engellerin başında gelmiştir. Diğer bir deyişle, geçmişteki şiddet sarmalından çıkarılan derslerin etkisiyle ve uzun yıllar sonra tesis edilip günümüzde de devam etmekte olan barış sürecinin sekteye uğramaması adına AB ve Birleşik Krallık, bu konuya asli bir önem atfetmek zorunda kalmıştır. AB, CTA konusunda adadaki mevcut statünün devamını destekleyen bir politika izlemiştir. Bu konuda AB'nin yanı sıra Birleşik Krallık Başbakanı Theresa May ve İrlanda Başbakanı Leo Varadkar, Brexit sonrası CTA'nın korunmasına dair açıklamalarda bulunmuştur (O'Carroll, 2018). Nitekim 2017 yılında Lancaster House'da yaptığı açıklamada Theresa May, CTA'nın korunmasının Birleşik Krallık'ın öncelikli politikası olduğunu ifade etmiştir (European Movement Ireland, 2020). Aralık 2017'de AB ve Birleşik Krallık tarafından yayımlanan ortak raporda da Birleşik Krallık ve İrlanda'da kişilerin serbest dolaşımına yönelik taraflar arasında yapılacak anlaşmaların korunması konusunda bir fikir birliği olduğunun altı çizilmiştir. İrlanda Başbakanı Leo Varadkar, Brexit sürecinde Hayırlı Cuma Anlaşması ve CTA'nın korunması için AB'nin verdiği destekle birlikte bu mekanizmanın ne pahasına olursa olsun devam ettirileceğini ve bu yönde müzakere yürüteceklerini ifade etmiştir (European Movement Ireland, 2020).

Devam eden süreçte de Katı Brexit'e ve olası sınır ihtilaflarına karşı AB, CTA'nın ve Hayırlı Cuma Anlaşması'nın sürdürülmesini öncelikli bir konu olarak ele alma yaklaşımını sürdürmüştür. Nitekim Ocak 2019'da dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Jean Claude Juncker ve Avrupa Konseyi Başkanı Donald Tusk, dönemin Birleşik Krallık Başbakanı Theresa May'e hitaben gönderdikleri ortak mektupta, iki İrlanda arasında katı sınır uygulamasına karşı olduklarını ve Hayırlı Cuma Anlaşması'nın yürürlükte kalmasını destekleyeceklerini ifade etmişlerdir (European Council & Council of the European Union, 2019). Yine, iki İrlanda arasındaki açık sınır statüsünün sürdürülmesi için İrlanda Cumhuriyeti hükümeti ve Kuzey İrlanda yönetiminin ortak iradesinin desteklenmesi ve bu doğrultuda sınır idaresine ilişkin Birleşik Krallık, İrlanda Cumhuriyeti ve AB arasında oluşturulacak ortak

komiteye Kuzey İrlanda'dan da delegasyon katılımının danışma usulü prensibine uygun olarak sağlanması öngörülmüştür. Bu bağlamda AB'nin üstlendiği rolün yapıcı ve bölgesel istikrarı sağlayıcı nitelikte olacağı ifade edilmiştir.

AB üyesi İrlanda Cumhuriyeti ile Brexit sonrası AB'den ayrılacak olan ve dolayısıyla yönetsel açıdan yalnızca Birleşik Krallık'a entegre bir ülke olarak kalacak olan Kuzey İrlanda arasında, gümrük birliği ve tek pazardan ayrılma sonrası katı sınır uygulamalarına geri dönüş tehlikesi, bir nevi çok bilinmeyenli bir denklemin çözümüne benzer bir mekanizmayı gündeme getirmiştir. Bu mekanizma, İrlanda Adası'ndaki istikrarın devamı için adada karasal sınırın olmadığı mevcut statükoyu '*backstop*' adı verilen ek bir tedbir maddesi ile güvence altına almayı ve AB-Birleşik Krallık arasındaki anlaşma gereği adadaki birleşik statünün ve hareketliliğin devamını sağlamayı öngörmüştür. Bu kapsamda Birleşik Krallık'ın, bir bütün halde ve belirsiz bir süre dâhilinde gümrük birliğinde kalması ve dolayısıyla gümrük kodları başta olmak üzere bir takım AB kurallarına tabi olmayı sürdürmesi dahi gündeme gelmiştir. Birleşik Krallık'ta Katı Brexit yanlısı/muhafazakâr politikacıların tepkisi ve direnci ile karşılaşan bu mekanizmanın, Brexit sürecini baltalamakla kalmayıp aynı zamanda tamamen AB'nin kontrolünde ilerleyecek sonu belirsiz bir müzakere sürecine yol açacağı, bahse konu politikacılar tarafından ileri sürülen başlıca argüman olmuştur.

Başlangıcından itibaren iki İrlanda devletinin ve dolayısıyla İrlanda Adası'nın tek devletli bir yapıyla birleştirilmesi, Kuzey İrlandalı ulusalcıların yanı sıra İrlandalı cumhuriyetçi partilerin de varoluşunu yansıtan nihai bir hedef olmuştur. Nitekim Şubat 2020'de yapılan İrlanda genel seçimlerinde en yüksek oyu, İrlanda bağımsızlığını kazandığından bu yana ülkeyi yöneten iki merkez eğilimli parti *Fianna Fail* ve *Fine Gael*'i geride bırakan *Sinn Fein*'in almış olması, Brexit sonrası daha fazla tartışılmaya başlanan İrlanda sorununu, gündemin merkezine yerleştirecek bir kanal açmıştır. 2025 yılında Birleşik İrlanda referandumunun gerçekleştirilmesini öngören bir seçim manifestosuna sahip *Sinn Fein*'in, aynı zamanda Kuzey İrlanda'da da faaliyet gösteren bir siyasi güç olarak adanın her iki tarafındaki etkin pozisyonu, yalnızca birleşme konusundaki kararlı siyasi duruşu değil, AB ile yeniden entegrasyonu destekleyen siyasi eğilimi de güçlendiren tetikleyici bir unsur olmaktadır. Kuzey İrlanda sorunu son tahlilde İrlanda'nın sosyal ve siyasal açıdan bölünmüş bir toplumsal yapıya sahip oluşundan beslenmektedir. Bununla birlikte bu yapı, referandum sürecinde birlik yanlısı parti olan UUP'nin (*Ulster Unionist Party*) ayrılıkçı *Sinn Fein* ile aynı safta sosyal dengenin sağlanması amacıyla AB'de kalma kampanyası yürütmesine bir engel teşkil etmemiştir. Kuzey İrlanda'nın en büyük partisi DUP ve lideri Arlene Foster ise Birleşik Krallık'ın kontrolü geri almasına atıfta bulunarak, AB'den ayrılma kampanyası yürütmüştür. AB konusu, birlik yanlısı partilerde dahi bölünmüşlük yaratmıştır.

Kuzey İrlanda Protokolü

Covid-19 pandemisi ile kısmen kesintiye uğrayan Brexit gündemi, Boris Johnson liderliğindeki Muhafazakâr Parti hükümetince, iki İrlanda'nın yeniden karasal bir sınırla bölünmemesi konusunda AB ile fikir birliğine varmak dışında bir çare bulunmadığının anlaşılmasıyla birlikte kaldığı yerden devam etmiştir. Nihayetinde Ocak 2020'de varılan uzlaşma gereği Birleşik Krallık'ın -Kuzey İrlanda da dâhil olmak üzere- bir bütün olarak gümrük birliğinden

ayrılmasına (bkz. Official Journal of the European Union, 2020), fakat gümrük kontrollerinin İrlanda Adası'nı bölen sınırlar oluşturmasını engellemek adına Birleşik Krallık içinde ve yalnızca Kuzey İrlanda'nın kendi limanlarında AB gümrük mevzuatının uygulanmasına karar verilmiştir. Böylelikle ayrılık anlaşmasının bir parçası olan ve Kuzey İrlanda Protokolü adı verilen bu uzlaşa ile karasal sınırın olmadığı ve gümrük sınırının İrlanda Denizi'ne çizildiği yeni bir rejim ortaya konulmuştur (UK Government, 2020; Campbell, 2020). Bu rejim, AB ile Birleşik Krallık arasında imzalanan anlaşmanın devamı açısından Kuzey İrlanda parlamentosu tarafından her dört yılda bir tekrar onaylanmak suretiyle uzatılabilecektir (Nicholson, 2020). Bu bağlamda, açık sınır politikalarının temel mantığıyla, bunun da ötesinde uluslararası entegrasyona ilişkin tüm teori ve yaklaşımlarla ayrı ayrı çelişmekle beraber bu adım, İrlanda Adası'ndaki açık sınır statüsünün devamı anlamına gelmektedir. Böylece, adeta tarihsel bir ironiyi yansıtacak şekilde, AB içerisinde olduğu dönemde *opt-out*'lar yoluyla entegrasyona dair şüpheliğin öncülüğünü üstlenen Birleşik Krallık, AB üyeliğinden ayrılışını belgeleyen Brexit Anlaşması dahilindeki bu Protokol nedeniyle, bu kez AB tarafından kullanılan ve Birleşik Krallık içi entegrasyona nüfuz eden bir nevi bir *opt-out* uygulamasıyla karşı karşıya kalmıştır.

Sınır rejiminde varılan bu uzlaşaya rağmen 9 Eylül 2020 tarihinde Birleşik Krallık hükümeti tarafından parlamentoya sunulan 'İç Piyasalar Yasa Tasarısı' ile anlaşmanın tek taraflı olarak değişmesine yol açacak fiili bir durum yaratılmaya çalışılmıştır. Söz konusu Tasarı, İngiliz bakanlara, Kuzey İrlanda ile Krallık'ın geri kalan bölgeleri arasındaki ticarete ilişkin birtakım ek yetkiler aktarmanın yanı sıra, işletmelere yönelik devlet yardımları konusunda daha önce üzerinde uzlaşmaya varılmış olan anlaşmaları geçersiz kılabilme yetkisi tanımaktaydı (UK Parliament, 2020). AB ve İngiliz şirketleri arasında haksız rekabetin önünü açabilecek bu girişime AB yetkilileri sert tepki göstererek tasarımı uluslararası hukukun ihlali ve yanı sıra İrlanda barışını da tehlikeye atan bir girişim olarak yorumlamış, nitekim AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, "*Brexit anlaşmasını ihlal etmenin, uluslararası hukuku ihlal etmek anlamına geldiğini ve bunun karşılıklı güveni zedeleyeceğini, taraf devletlerin yaptıkları antlaşmaların temelinde Ahde Vefa İlkesi'nin (Pacta Sunt Servanda) yattığını*" hatırlatmıştır. İskoçya Başbakanı Nicola Sturgeon ise "*muhafazakârların sözde iç piyasa için teklif ettikleri bu tasarının mide bulandırıcı olduğunu ve yetki devrine yönelik açık bir iktidar gaspı anlamına geldiğini*" sert bir dille ifade etmiştir. Hayırlı Cuma Anlaşması'nı tehlikeye atmakla itham edilen tasarı, Kuzey İrlanda ve Galler tarafında da tepkiye yol açmıştır (European Commission, 2020; The National, 2020). Sonuç olarak, anlaşmasız ayrılığın (*No Deal*) Birleşik Krallık hükümetince hala gündemde tutulmaya çalışıldığı dönemde başlayan bu tartışma, AB ile Birleşik Krallık arasında Aralık 2020 itibarıyla anlaşmalı ayrılığın kabulü ve anlaşma kapsamında yer alan Kuzey İrlanda Protokolü uyarınca İrlanda adasındaki sınırsız statüsünün korunması sonucunda kapanmış oldu.

Brexit Sonrası Düzen/sizlik: Yetki Devri Mekanizması ve Anayasal Güvence

Sınır konuları başta olmak üzere, AB'den ayrılık kararı sonrası açığa çıkan yeni dinamiklerin, Birleşik Krallık anayasal/siyasi yapısında önemli bir takım değişiklikleri koşullandırması kaçınılmazdır. Brexit sürecini neredeyse tamamen işgal eden sınır gündemini, perde arkasında bekleyen fakat Birleşik Krallık bünyesindeki asli yapısal

soruna karşılık gelen devredilmiş yetkilere dair anayasal güvence taleplerinin ve bu noktada merkezi hükümet ile bölgesel idareler arasındaki çelişkilerin giderek arttığı bir süreç takip edecektir. Nitekim yetki devrini öngören yasal aktarım mekanizmasının inşa edildiği günden bugüne geçen yirmi yılı aşkın süreçte, bölgesel anayasal düzenin yorumlanmasında Birleşik Krallık ile bölgesel hükümetler arasındaki çelişkiler, Brexit sürecinden önce de belirleyici olmaya başlamıştır. Bununla birlikte yapısal çelişkileri arka plana iten ve İngiliz merkezîyetçi siyaseti tarafından Birleşik Krallık'ın 'bir dayanışma birliği' olduğu söylemi üzerinden manipüle edilen bu gerçeklik, Kuzey İrlanda, İskoçya ve Galler bölgesel hükümetleri açısından 'çok uluslu bir üstyapı' ve 'eşit söz hakkı' talepleri üzerinden dönüştürülmek istenmektedir.

Doğrudan Birleşik Krallık'ın temel mimarisine yönelik bakış açılarında derin bir ayrımı işaret eden yapısal çelişkiler, son olarak merkezi hükümetin Brexit müzakerelerine başlamak için 'üye ülkelerin AB üyeliğinden çekilme talebine ilişkin' Lizbon Antlaşması md. 50'yi (Anthony, 2018: 2) tetikleme kararı konusunda diğer ülkeleri pasifize eden yaklaşımıyla daha da görünür bir hale gelmişti. Nitekim merkezîyetçi yapıyı besleyen İngiliz parlamentosunun yasal üstünlüğü, yetki devri mekanizmasının devre dışı bırakılması ve bölgesel yönetimlerin sürece ilişkin güven ve desteğinin kaybedilmesi pahasına devam ettirilmişti. Böylece, Brexit öncesinde oluşmaya başlayan yapısal çelişkilerin üzerine Brexit, kurulu düzende hâlihazırda mevcut olan fay hatlarını harekete geçiren nihai etkiyi tetiklerken, diğer yandan doğanın işleyişi gereği yıllar geçtikçe yaşlanarak birleştirici özelliğini yitiren yetki devri mekanizmasının yetersizliğini teşhir etmiştir. Bu nedenlerle Birleşik Krallık, bütünlüğünü koruyacak ve sürdürülebilir bir istikrar ortamını sağlayabilecek bir nevi anayasal bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmıştır. Brexit sonrasında bölgesel hükümetler, Brexit'ten önce AB'nin münhasır yetki alanına giren politikaları ve mekanizmaları Birleşik Krallık dâhilinde ikame edebilecek merkezîyetçi eğilimden uzak ve anayasal güvence altına alınmış bir yetki devri reformuna öncelik tanımaktadır. Bu doğrultuda oluşturulacak yeni düzen tartışmaları, yalnızca İrlanda sorunu özelinde değil, örneğin İskoçya açısından da tarım ve çevre politikalarındaki yetki devri tartışmalarından, enerji kaynaklarına hâkimiyet konusuna kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılacaktır.

Anayasal Düzenin Çelişkilerine Dair Örnek Durum: Tarım Politikaları

Ayrılık kararı sonrasında Birleşik Krallık ülkeleri, AB düzeyinde (Schengen ve Euro Bölgesi vb. tercihi istisnalara rağmen) işleyen ulusüstü mekanizmadan kendi bölgesel düzenlerine dönmek durumunda kalmakta, böylece Birleşik Krallık ülkeleri arasındaki yapısal çelişkiler daha belirgin hale gelmektedir. Bu manada yetki devri mekanizmasının en belirgin olduğu tarımsal politikalar alanında oluşan fiili durum; bölgesel hükümetlerin özellikle destekleme rejimleri ve çevresel öğeleri kapsayan normlara ilişkin AB'den devredilen ve kendi uhdelelerinde kalan yetkileri, neden Londra'ya geri devretmek istemediklerine dair belirgin bir örnek sunmaktadır. Bunun yanı sıra Brexit'in ardından Birleşik Krallık'ın yeni bir ticari ilişkiler ağı oluşturması gerekmektedir. Örneğin tarımsal ticaretin yürütülmesine ilişkin anlaşmaların yeni sistemin en önemli parçalarından birini oluşturması olasıdır.

Yetki devrini temsil eden yönetimler -İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda- tarım ve gıda sektörlerinin gelişimine uyarlı bir rejimin şekillenmesinde söz haklarını ve yetkilerini devretmek istemeyecek ve bu doğrultuda kendi yapılarına uygun yeni bir sistemin inşası adına, özellikle destekleme rejimleri ve kaynakların dağıtımı üzerinde belirleyici olan geniş sektörel yetkilerinden vazgeçmeyecektir (Bkz: Coe & Finlay, 2020). Örneğin İskoç Hükümeti'nin tarım politikası için belirlediği: "Ortak Tarım Politikası (OTP) ödemelerinin mekânsal, ekonomik ve çevresel etkileri; çiftlik işletmelerinin verimliliği ve sürdürülebilirliği; tarımdan kaynaklanan sera gazı emisyonlarını azaltırken ekonomik performansı yükseltmek; arazi kullanımının modellenmesi; tarımsal yapı; çiftçi davranışı; inovasyon; ve kırsal kalkınmanın tüm boyutları" ile birlikte tanımladığı hedeflerin, İngiliz merkezi hükümetinde asli öncelik anlamında bir karşılığı bulunmamaktadır. Üstelik İskoç Hükümeti'nin tarım politikası, AB'nin tarımsal destekleme yapısıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Brexit süreci ise bu yetki ve sorumluluklara dair bir dönüşümü dayatmaktadır. Bu alanlardaki yetki devrinin merkezi hükümet tarafından alıkonmak istenmesi -asli hedeflerdeki farklılıkların yanı sıra- tarım ve gıda üretiminin İngiltere'ye kıyasla İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda ekonomilerine kattığı değer de dikkate alındığında, başlı başına Brexit sonrası anayasal düzene ilişkin tartışmaların merkezinde yer tutan bir ihtilaf konusu olmaktadır (BBC News, 2018b). Brexit sonrası yeni ticaret düzenlemelerinin merkezî bir eğilimle dizaynı halinde bu, yalnızca sektörel bir ihtilaf olmaktan öte, doğrudan anayasal mekanizmaların sorgulandığı siyasi bir krizi tetikleme potansiyeline sahiptir. İskoçya örneğinde de görüldüğü üzere bölgesel hükümetlerin yetki alanına giren iklim krizi ve çevresel nitelikteki türev politikaların küresel düzeyde belirleyiciliği olan bir dönüşüm geçirdiği de dikkate alındığında, bu alanlara yönelik olası bir merkezî müdahaleden kaynaklanan sorunların da doğrudan küresel düzeyde bir karşılık bulma potansiyeli mevcuttur. Bu yönüyle bu alanlara yönelik ihtilaflar, bölgesel düzenlemelere konu anlaşmalar ve ticari normlar özelindeki müzakere zemininden farklı bir nitelik arz etmektedir. Ayrıca Birleşik Krallık ülkelerinde tarım ve kırsal kalkınma politikaları öteden beri, tarımsal destekleme rejimlerini ve ortaklaşa düzenlemeleri kapsayan OTP çerçevesinde yürütülmüştür. Uluslararası ticarete dair işleyişin de AB'nin münhasır yetki alanına girdiği dikkate alındığında, Birleşik Krallık'ı oluşturan ülkeler arasında tarım politikalarında uyumu sağlayacak yeni bir ortak çerçeve oluşturulmadığı takdirde, Brexit sonrası düzende, Birliğin ortak politikalarını hazırlıksız ve alternatifsiz bir şekilde terk etmenin ciddi sonuçları olacaktır (Keating, 2019: 4-5).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Plantasyon döneminden itibaren mezhepsel farklılıklar ve böl-yönet stratejisi üzerinden İrlanda Adası'ndaki hegemonyasını inşa eden ve adayı siyasi, iktisadi ve kültürel yönden ayrıştırarak tahakküm altında tutan İngiliz hâkim sınıfları, İrlanda halkının bağımsızlık talepleri önüne geçilemez bir noktaya eriştiğinde ise askeri yöntemleri kullanmaktan geri durmamıştır. Böylece İrlanda Adası'nda oluşturduğu siyasi ve sosyal bölünmüşlüğü, sıcak çatışmaların ve gerektiğinde askeri müdahalelerin yön verdiği bölgesel/küresel yansımaları olan kronik bir sorun haline dönüşmesine neden olmuştur. XX. yüzyıl da dâhil olmak üzere, İrlanda Adası'nda ve tüm Britanya'da çatışmaların yoğunlaştığı tırmanma dönemlerinin, yine esasen İngiliz Ordusu'nun Kuzey İrlanda'ya müdahale ettiği yıllara denk geldiği dikkati çekmektedir. Nitekim başta 1916 Paskalya Ayaklanması ve 1972 Kanlı Pazar'ı olmak üzere, bu yayılcı plantasyon geleneğini görünür kılan pek çok

tarihsel dönüm noktası ve kanıt mevcuttur. Bu doğrultuda muhtelif dönemsel tırmanma ve yatışma çevrimlerini içeren bu hegemonik yapı, 1973 yılında İrlanda ve Birleşik Krallık'ın eş zamanlı Birlik üyeliği sayesinde kısmi bir dönüşüm geçirmiş, 2016 tarihinde ise Brexit sürecinin kapı araladığı farklı bir boyut kazanmıştır.

Brexit referandumu ile ortaya çıkan sonuç, Kuzey İrlanda halkı açısından AB içerisinde kalma yönündeki iradeyi ve dolayısıyla diğer bir yönüyle de İrlanda Cumhuriyeti ile Birlik çatısı altındaki entegrasyon statüsünün devamından yana bir eğilimi yansıtmıştır. Ayrılık kararı, yalnızca Kuzey İrlanda açısından değil, Birleşik Krallık dahilindeki tüm bölgesel yönetimler, diğer bir deyişle tüm Britanya ülkeleri için yeni ve tartışmalı bir sürecin de başlangıcı olmuştur. Nitekim bir tarafta İskoçya açısından da referandumda ortaya çıkan genel ve nihai sonuca rağmen yine AB içerisinde kalma iradesini yansıtan oy oranları ve buradan destek alarak tekrar yükselen bağımsızlık talepleri, öte tarafta ise AB'den ayrılık kararı sonrası yetki devri mekanizmasında ve dolayısıyla anayasal düzende ortaya çıkması olası fiili durumlara dair tüm bölgesel yönetimler ile Westminster arasında ufukta beliren tartışmalar... Bunların yanı sıra Kuzey İrlanda açısından çalışmada irdelenen siyasal/tarihsel dinamikler kadar kimlik boyutluyla belirginleşen etkiler, birbirleri ile bağlantılı ve iç içe geçmiş durumdadır. Öyle ki, Kuzey İrlanda ve İskoçya'da Britanyalı kimliğine aidiyeti ağır basan birlik yanlılarının genel olarak AB'den ayrılma yönündeki eğilimlerine karşın, ulusal kimlik veya Avrupalılık aidiyeti ağır basan kesimlerin birleştirici-bütünleştirici bir siyasi eklemlenmeye uyarlı biçimde AB'de kalma yönünde belirginleşen iradesi, İngiliz merkezîyetçiliğinden bağımsız Avrupalı ortak değer, fayda ve çıkarlar temelinde Avrupa projesine angajmanı olumlayan ve Britanya'da Brexit akımının karşı kutbunu teşkil eden toplumsal ve politik direnci görünür kılmaktadır. Bu bağlamda gerek Kuzey İrlanda açısından ve gerekse 2014'teki bağımsızlık referandumunda o dönem AB üyesi olan Birleşik Krallık ile devam kararı veren İskoçya açısından Brexit, sonu belirsiz bir tünelin başlangıcını temsil etmektedir. Bütün bu bölgesel ve bölgeler arası dinamiklerin, bu çalışmada ana hatları çizilmeye çalışılan ayrılık sonrası Birleşik Krallık anayasal düzeninin/düzensizliğinin ve bütünlük tartışmalarının şekillenmesinde asli belirleyiciler olması muhtemeldir.

Birleşik Krallık'ta merkezi hegemonyayı temsil eden İngiliz siyasi elitleri, Brexit referandumu öncesinde "kontrolü ve sınırları" yeniden geri almak gibi bir söylem üzerinden kampanya yürütmüş, Brexit sonrasında Kuzey İrlanda ile İrlanda Cumhuriyeti arasında ortaya çıkması olası sınır problemleri o dönemde göz ardı edilmiştir. Brexit'in Birleşik Krallık dâhilindeki merkezîyetçi yapıyı fiilen daha da güçlendirmesi, oluşan karmaşık sınır rejiminin işleyişinde aksamalar yaşanması, iş hareketliliği ve serbest ticaretin yeni kontrol mekanizmaları ile engellenmesi vb. olasılıklar, Kuzey İrlanda'nın rotasını daha kararlı bir şekilde AB bütünleşmesine çevirmesine yol açabilecek nitelikte potansiyel etkiler barındırmaktadır. Bu potansiyel açığa çıktığı takdirde, İrlanda Cumhuriyeti içerisinde özerk bir bölge statüsüyle Kuzey'i içeren birleşik bir İrlanda olasılığı, dolayısıyla olası bir birleşme referandumundan bu doğrultuda bir sonuç çıkma olasılığı daha da güçlenecektir. Güncel gelişmeler, birleşik bir İrlanda idealinin birleşik bir Avrupa projesiyle aynı zeminde bulunduğu, Kuzey İrlanda açısından İrlanda Cumhuriyeti'yle özerk bir statüde entegre olma ve Avrupa refahı ve kazanımlarından daha fazla pay alma arzusunun ön plana çıktığı alternatif bir süreci destekler niteliktedir. Yaşlı Kıta'da tüm zorluklarına rağmen devam etmekte olan bütünleşme projesi bu yönüyle, İrlanda sorununun çözümü açısından

yadsınamaz bir etkiye sahiptir. Brexit'in ardından başlayan yeni süreç ve gelişmelere koşut olarak Kuzey İrlanda'nın vereceği karar ve alacağı tutum, bir tarafta daha geniş bir Avrupa-İrlanda projesi ve diğer tarafta yerel yetkileri tahkim edilmiş ve fakat Krallığa bağlı statünün devamı tercihlerinden birini ortaya koymak suretiyle İrlanda sorununun çözümüne farklı eksenlerde katkı sunabilecektir.

Brexit sonrası, üniter bir yapıyla ve Londra hükümetinin hegemonik ağırlığıyla şekillenen eski statükonun sürdürülemez olduğu gerçeği, ayrılık sonrası Kuzey İrlanda ve İskoçya özelinde yetki devri mekanizmasının güçlendirilmesine izin verecek yeni bir anayasal düzeni gündeme taşıyacaktır. Bunun yanı sıra Birleşik Krallık, ancak AB ortak değer ve faydalarına benzer bir bütünlüğü Kuzey İrlanda ve İskoçya özelinde sağlayabildiği ölçüde istikrarını ve refahını koruma şansı bulabilecektir. Bu yönüyle deniz sınırının yanı sıra AB ile karadan bulunduğu bir İrlanda sınırına da sahip Birleşik Krallık'ın üzerinde çokça durduğu Katı Brexit stratejisinin, gelinen noktada kendi birliğiyle çelişen bir meydan okumayı temsil ettiği ortadadır. Belki de bu meydan okuma, ulusal sorunların eski zamanlardan bu yana Krallık bünyesinde biriktirdiği çelişkilerin, nesnel bir çıkış yolu aradığı ertelenebilir fakat kaçınılmaz bir sonuca bağlanacaktır. Birleşik bir İrlanda'nın tesisi veya İskoçya'nın Birleşik Krallık'tan ayrılarak AB'ye katılımı tartışmaları vb. olası yeni gelişmeler/referandumlar, Britanya adalarında siyasetin başlıca konuları olarak ufukta belirlemektedir. Avrupa bütünleşmesinin güncel zorlukları ve çelişkileri de dikkate alındığında İrlanda sorunu hâlen ve başlı başına, ister Krallık ister AB olsun, krizli ve sonu belirsiz yapıların akıbetine endekslenemeyecek kadar hassas bir sorundur.

ETİK METNİ

"Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlalde sorumluluk yazarlara aittir."

Yazarların Katkı Oranı Beyanı: "1. yazar %50 oranında, 2. yazar %50 oranında katkı sağlamıştır."

KAYNAKÇA

Alexander, R., & Macalister S. (2010). *Lebor gabála érenn: The Book of the taking of Ireland*. Nabu Press.

Anthony, G. (2018). *Devolution, Brexit, and the Sewel Convention* (Report). The Constitution Society.

<https://www.consoc.org.uk/wp-content/uploads/2018/04/Gordon-Anthony-Devolution-Brexit-and-the-Sewel-Convention-1.pdf>

BBC News. (2018a, Nisan 10). What was the Good Friday Agreement?

<https://www.bbc.co.uk/newsround/14118775>

BBC News. (2018b, Mart 9). *UK ministers want temporary control of devolved areas post-Brexit*.

<https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-43343716>

BBC News. (2019, Mart 14). *Bloody Sunday: What happened on Sunday 30 January 1972?*

<https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-foyle-west-47433319>

- Britannica. (n.d.). Ireland: Ethnic groups, language, and religion. *Britannica.com sözlüğü içinde*. Şubat 8, 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/place/Ireland/Ethnic-groups-language-and-religion> adresinden erişilmiştir.
- Britannica. (n.d.). Northern Ireland: religion. *Britannica.com sözlüğü içinde*. Şubat 8, 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/place/Northern-Ireland/Religion> adresinden erişilmiştir.
- Campbell, J. (2020, Ocak 4). Brexit: New year, new deal and what it means for NI. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-50974350>
- Chandra, B. (1977). Marx and Engels and colonialism in Ireland. *Proceedings of the Indian History Congress, 38*, 637-650. Şubat 8, 2021 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/44139126> adresinden erişilmiştir.
- Coe, S., & Finlay, J. (2020). *The agriculture bill 2019-21*. House of Commons Library Briefing Paper No CBP 8702.
- Connolly, S. J. (2002). *Religion, law, and power: The making of protestant Ireland 1660-1760*. Clarendon Press.
- European Commission. (2020, Eylül 10). *Statement by the European Commission following the extraordinary meeting of the EU-UK joint committee*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_1607
- European Council & Council of the European Union. (2019, Ocak 14). *Joint letter of president Tusk and president Juncker to Theresa May, prime minister of the United Kingdom*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/01/14/joint-letter-of-president-tusk-and-president-juncker-to-theresa-may-prime-minister-of-the-united-kingdom/>
- European Movement Ireland. (n.d.). *All EU need to know: the common travel area explained*. Foundation of European Movement Ireland. <https://www.europeanmovement.ie/all-eu-need-to-know-the-common-travel-area-explained/>
- European Parliament. (2017, Kasım). *UK withdrawal (Brexit) and the Good Friday Agreement*. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596826/IPOL_STU\(2017\)596826_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596826/IPOL_STU(2017)596826_EN.pdf)
- European Union. (2020, Ocak 31). Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community. *Official Journal of the European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12020W/TXT&from=EN>
- Ford, A., & McCafferty, J. (2005). *The origins of sectarianism in early modern Ireland*. Cambridge University Press.
- Fraser of Allander Institute. (2019, Ağustos). *The direct long-term trade impacts of EU exit scenarios on Northern Ireland*. University of Strathclyde. https://strathprints.strath.ac.uk/70696/1/FAI_2019_The_direct_long_term_trade_impacts_of_EU_exit_scenarios_on_northern_ireland.pdf
- Gormley-Heenan, C., & Aughey, A. (2017). Northern Ireland and Brexit: Three effects on 'the border in the mind.' *The British Journal of Politics and International Relations, 19*(3), 497-511. <https://doi.org/10.1177/1369148117711060>

- Hansard's Parliamentary Debates Archive (Hansard). (1844, Şubat 16). *State of Ireland- adjourned debate (Fourth Night)*. 72, 1001-96. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1844/feb/16/state-of-ireland-adjourned-debate-fourth>
- HM Government. (2018, Kasım). *EU exit: long-term economic analysis*. Government of the United Kingdom. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/760484/28_November_EU_Exit_-_Long-term_economic_analysis__1_.pdf
- Keating, M. (2019). *The repatriation of competences in agriculture after Brexit* (Research briefing). Centre on Constitutional Change. <https://www.centreonconstitutionalchange.ac.uk/publications/repatriation-competences-agriculture-after-brexit>
- Left, S. (2002, Ocak 14). Suspension of the Northern Ireland Assembly. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2002/oct/14/qanda.northernireland>
- Marx, K. (1855, Mart 16). Ireland's revenge, *MECW 14*, Neue Oder-Zeitung.
- Marx, K., & Engels, F. (1975). *Irland: insel in aufruhr*. Dietz Verlag.
- McCaffrey, C., & Eaton, L. (2002). *In search of ancient Ireland: the origins of the Irish from neolithic times to the coming of the English*. New Amsterdam Books.
- McHarg, A., & Mitchell, J. (2017). Brexit and Scotland. *The British Journal of Politics and International Relations*, 19(3), 512-526. <https://doi.org/10.1177/1369148117711674>
- McKittrick, D., & McVea, D. (2002). *Making sense of the troubles: The story of the conflict in Northern Ireland*. New Amsterdam Books.
- Mokyr, J. (1983). *Why Ireland starved: A quantitative and analytical history of the Irish economy 1800-1850*. Routledge.
- Nicholson, K. (2020, Temmuz 23). Brexit shock: how Northern Ireland 'could return to EU' after UK departure. *Express*. <https://www.express.co.uk/news/uk/1312900/brexit-news-northern-ireland-european-union-reunification-border-poll-arlene-foster-spt>
- O'Carroll, L. (2018, Kasım 14). Irish pm heralds 'pretty good' day as he secures Brexit guarantee. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2018/nov/14/ireland-hardening-irish-sea-border-brexit>
- O'Neill, M. (2004). *Devolution and British politics*. Pearson/Longman.
- Rodden, J. (2008). The Lever Must Be Applied in Ireland: Marx, Engels, and the Irish Question. *The Review of Politics*, 70(4), 609-640. Mart 10, 2021 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/20453042> adresinden erişilmiştir.
- Schama, S. (2009). *A history of Britain - volume 2: The British wars 1603-1776*. The Bodley Head.
- Scottish Government. (2019, Aralık 19). *Scotland's right to choose: putting Scotland's future in Scotland's hands*. <https://www.gov.scot/publications/scotlands-right-choose-putting-scotlands-future-scotlands-hands/>
- The National. (2020, Eylül 10). *Nicola Sturgeon: Boris Johnson is 'trashing' UK's international reputation*. <https://www.thenational.scot/news/18711683.nicola-sturgeon-boris-johnson-trashing-uks-international-reputation/>

- UK Government. (2013, Şubat 18). *Devolution of powers to Scotland, Wales and Northern Ireland*.
<https://www.gov.uk/guidance/devolution-of-powers-to-scotland-wales-and-northern-ireland>
- UK Government. (2020, Aralık). *The Northern Ireland protocol*. Cabinet Office.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/950601/Northern_Ireland_Protocol_-_Command_Paper.pdf
- UK Parliament. (2020, Eylül 11). *United Kingdom internal market bill*. House of Commons Library.
<https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9003/>
- Van Duin, P. (1994). Ethnicity, race and labour, 1830s-1930s: some Irish and international perspectives. *Saothar*, 19, 86-103. Mart 10, 2021 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/23197278> adresinden erişilmiştir.
- Wright, O. (2016, Haziran 24). David Cameron resigns: prime minister announces resignation after vote for Brexit. *Independent*. <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/david-cameron-resigns-resignation-brexit-eu-referendum-result-live-latest-prime-minister-general-election-a7099936.html>